

Analyzing the obstacles facing start-ups in the agricultural sector and offering solutions for their development; Application of the Delphi method

Neda Alizadeh^{1*}, Alireza Nikooie²

^{1,2}Agricultural Research, Education and Extension Organization, Tehran, Iran

Article Info

Article type:
Research Full Paper

Article history:

Received: 28.06.2022
Revised: 03.08.2022
Accepted: 21.08.2022

Keywords:

Start-up businesses
Ecosystem
Obstacles
Agriculture

ABSTRACT

The position of start-up businesses in the economy and their role in solving countries' problems is becoming more prominent day by day. Some countries, aware of the importance of this issue, have been able to create a suitable ecosystem for the development of this type of business. The main purpose of this research is to analyze the obstacles facing start-ups in the agricultural sector and to provide solutions for their development. In terms of approach, the current research is mixed and sequential-exploratory. The statistical population in the qualitative section included those owners of start-ups in the field of agriculture who had experience and education related to the subject. This research was done in three stages: 1) Analyzing the current business situation of agricultural startups in Iran, 2) Identifying and prioritizing obstacles and limitations of startups, 3) Identifying and prioritizing solutions for the growth of startups. I see. According to the results, the main source of income for startups was from the sale of products. The majority of startup owners stated that they started their business with personal capital and did not get help from government support. The most important obstacle was related to the ruling laws and regulations. The government nature of the domestic markets, the difficulty of accessing primary data from the market, and the lack of transparency of the capital market were among the obstacles that made the risk of entering such businesses difficult. The most important solutions proposed by the owners of startups are things like facilitating and clarifying the process of obtaining permits from the government, helping to expand the creation of innovation centers and accelerators in the country, creating economic enterprises for capital. It was to establish and facilitate access to infrastructure.

Cite this article: Alizadeh, N., Nikooie, A.R. 2022. Analyzing the obstacles facing start-ups in the agricultural sector and offering solutions for their development; Application of the Delphi method. *Journal of Studies in Entrepreneurship and Sustainable Agricultural Development*, 9 (3), 1-16.

© The Author(s).

DOI: 10.22069/JEAD.2022.20317.1607

Publisher: Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources

واکاوی موانع فراروی استارت‌آپ‌های بخش کشاورزی و ارائه راهکارهایی برای توسعه آنان؛ کاربرد روش دلفی

ندا علیزاده^{۱*}، علیرضا نیکویی^۲

^۱اسازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران، رایانامه: nedalizadeh@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	جایگاه کسب و کارهای نوپا در اقتصاد و نقش آنها در حل مسائل کشورها، روز به روز در حال پررنگ‌تر شدن است. برخی از کشورها با آگاهی از اهمیت این موضوع، توانسته‌اند اکوسیستم مناسبی برای توسعه این نوع کسب‌وکارها ایجاد نمایند. هدف کلی این پژوهش، واکاوی موانع فراروی استارت‌آپ‌های بخش کشاورزی و ارائه راهکارهایی برای توسعه آنان است. پژوهش حاضر از نظر رویکرد، آمیخته و از نوع متوالی- اکتشافی است. جامعه آماری در بخش کیفی شامل آن دسته از صاحبان استارت‌آپ‌های حوزه کشاورزی بودند که دارای تجربه و تحصیلات مرتبط با موضوع بودند. این پژوهش در سه مرحله به انجام رسید: (۱) واکاوی وضع موجود کسب و کار استارت‌آپ‌های کشاورزی ایران، (۲) شناسایی و اولویت‌بندی موانع و محدودیت‌های استارت‌آپ‌ها، (۳) شناسایی و اولویت‌بندی راهکارهایی به منظور رشد استارت‌آپ‌ها. مطابق نتایج به دست آمده، اصلی‌ترین منبع درآمد استارت‌آپ‌ها، از فروش محصولات بود. اکثریت صاحبان استارت‌آپ‌ها بیان نمودند که با سرمایه شخصی آغاز به کسب و کار کرده‌اند و از حمایت دولتی، کمک نگرفته‌اند. مهم‌ترین مانع، مربوط به قوانین و مقررات حاکم بود. دولتی بودن بازارهای داخلی، مشکل دسترسی به داده‌های اولیه از بازار، و شفاف نبودن بازار سرمایه، از جمله موانعی بودند که ریسک ورود به اینگونه کسب و کارها را با مشکل مواجه کرده بود. مهم‌ترین راهکارهای پیشنهاد شده از سوی صاحبان استارت‌آپ‌ها هم مواردی از قبیل تسهیل و شفاف‌سازی روند دریافت مجوزها از سوی دولت، کمک به گسترش ایجاد مراکز نوآوری و شتاب دهنده‌ها در کشور، ایجاد بنگاه‌های اقتصادی برای سرمایه‌گذاری و تسهیل دسترسی به زیر ساخت‌ها بود.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۷	
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۲	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۳۰	
واژه‌های کلیدی:	
کسب و کارهای نوپا	
اکوسیستم	
موانع	
کشاورزی	

استناد: علیزاده، ن.، نیکویی، ع. (۱۴۰۱). واکاوی موانع فراروی استارت‌آپ‌های بخش کشاورزی و ارائه راهکارهایی برای توسعه آنان؛ کاربرد روش دلفی. *مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، ۹ (۳)، ۱۶-۱.

DOI: 10.22069/JEAD.2022.20317.1607

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

مقدمه

سرمایه انسانی خلاق و نوآور، اساسی‌ترین جزء در زیر ساخت‌های اقتصاد دانش بنیان و کارآفرین محسوب می‌شود که به‌عنوان بزرگترین و با ارزش‌ترین دارایی کشورها، مورد توجه قرار می‌گیرد. کسب و کارهای نوپا یا همان استارت‌آپ‌ها به دلیل اهمیتشان در اقتصاد کشورها و ایجاد اشتغال، به یکی از موضوعات مهم در نقاط مختلف دنیا تبدیل شده‌اند. به طوری که در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و یا در حال توسعه، ظرفیت‌ها و فرصت‌های استارت‌آپی، به عنوان یکی از گزینه‌های برون رفت از مشکلات موجود کشورها، در نظر گرفته شده است (مکاری و همکاران، ۱۴۰۰).

استارت‌آپ‌ها، نقش بی بدیلی در رشد و توسعه جوامع در دنیای کنونی ایفا می‌کنند. خلق اندیشه، کارآفرینی، رشد صنعت گردشگری، کسب و کارهای متنوع و جدید، فناوری‌های نوآورانه و ظهور اقتصاد جدید مبتنی بر آن، نقطه عطفی در عرصه اقتصاد به شمار می‌رود که پنجره جدیدی برای کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه باز کرده است. در ایران نیز، فعالیت‌های استارت‌آپی طی چند سال گذشته به صورت جدی دنبال شده است و مسئولین حوزه ارتباطات و علوم و فناوری کشور نیز به اهمیت نقش استارت‌آپ‌ها در توسعه اقتصادی و حل مشکلات تولید و اشتغال و توسعه فضای کسب و کار اذعان دارند و بر حمایت و توسعه این نوع فعالیت‌ها تاکید می‌کنند.

هر چند که هنوز نگاه جدی و حمایت مناسبی در سطوح جامعه نسبت به این نوع کسب و کارها شکل نگرفته و نوپا بودن آنها در کشور، مشکلات بسیاری را در مسیر رشد و توسعه آنها قرار داده است، اما فعالان این حوزه توانسته‌اند در ارائه برخی خدمات به جامعه، موفق عمل کنند و بستر استفاده از ظرفیت‌های فضای استارت‌آپی در سایر حوزه‌های علمی، فرهنگی،

اجتماعی و اقتصادی را نیز فراهم نمایند (معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی، ۱۳۹۸).

فعالیت‌های استارت‌آپی، حالتی از اقدامات کارآفرینانه است، به همین دلیل ارتباط تنگاتنگی میان این نوع فعالیت‌ها با فعالیت‌های کارآفرینی برقرار است. به همین دلیل، برای آن‌که بتوان زمینه رشد و توسعه فعالیت‌های استارت‌آپی را در کشور فراهم کرد، باید همزمان بستر رشد و توسعه شاخص‌های کارآفرینی در کشور، تقویت شود که ایجاد این بستر نیز، نیازمند نگاه اکوسیستمی به کارآفرینی و همکاری سایر بازیگران این اکوسیستم با یکدیگر است که بخش‌های مختلف دولتی، اجتماعی، بخش خصوصی و... آن را بر عهده دارند (داوری و همکاران، ۱۳۹۶).

یک اکوسیستم کارآفرینی، از ۱۲ متغیر می‌تواند تشکیل شده باشد که شامل حمایت‌های مالی کارآفرینانه، سیاست‌های حمایتی دولت، قوانین دولتی، برنامه‌های کارآفرینی دولت، آموزش کارآفرینی در مدرسه، آموزش کارآفرینی در دانشگاه، انتقال تحقیق و توسعه، زیر ساخت‌های تجاری و قانونی، پویایی بازار داخلی، باز بودن بازار داخلی، زیر ساخت‌های فیزیکی، هنجارهای فرهنگی و اجتماعی (خالدی و همکاران، ۱۳۹۹).

بازیگران مختلفی، مسئول انجام یک بخش یا همزمان چند بخش این اکوسیستم برای شکل‌گیری کارآفرینی و موفقیت آن هستند. در حال حاضر کشور ما، در دو شاخص زیر ساخت فیزیکی و پویایی بازار وضعیت نسبتاً مناسبی دارد اما در سایر شاخص‌ها با دیگر کشورها فاصله زیادی دارد (حسینی، ۱۳۹۶).

بازیگران اکوسیستم استارت‌آپی ایران در مقایسه با کشورهای پیشرفته، متفاوت هستند و از آنجا که سابقه فعالیت‌های استارت‌آپی در کشورهای توسعه یافته بیشتر از ایران است و فضا و بستر این نوع فعالیت‌ها در آنجا بیش از ایران فراهم است، باعث شده تا در آن

زمینه‌های نو برای تشکیل و فعالیت کسب و کارها، نیازهای حمایتی و تسهیلگری جدیدی را ایجاد می‌کند. به‌طور کلی مسائل و مشکلات استارت‌آپ‌ها را می‌توان به دو دسته کلان و مسائل خرد (زیست بوم استارت‌آپی) تقسیم نمود (مکاری و همکاران، ۱۳۹۹). در زمینه مسائل کلان می‌توان به مواردی از قبیل فقدان نگاه استراتژیک نسبت به توسعه کسب و کارهای نوپا و شرکت‌های دانش بنیان، نظام آموزشی و عدم تناسب مهارت دانش‌آموختگان دانشگاهی و افراد آموزش‌دیده در بخش مهارتی با نیازهای بازار کار، عدم انعطاف و عدم ثبات بخشنامه‌های بانک مرکزی برای تبدیل بخشی از ارز حاصل از صادرات به مواد اولیه وارداتی مورد نیاز، صیانت از بازار داخل و نبود برنامه‌های بلندمدت یا هدف گذاری‌های استراتژیک و وابستگی اقدامات به مسئولین و افراد متولی امور در مقاطع زمانی مختلف معرفی کرد. در زمینه مسائل خرد (منظور از مسائل سطح خرد آن دسته از مسائل و مشکلاتی است که به طور خاص زیست بوم استارت‌آپی کشور را متأثر می‌کند) می‌توان مسائلی از قبیل بیمه، مالیات و گمرک، نظام تامین مالی و مسائل بانکی و ارزی، مجوزدهی و نظارت، ایجاد بازار و تقاضا، و نظام مالکیت فکر را نام برد (خالدی و همکاران، ۱۳۹۹).

بی‌شک یکی از اصلی‌ترین مولفه‌های اقتصاد ملی ایران، بخش کشاورزی است که تامین ۷۵ درصد نیازهای غذایی جامعه، ۲۵ درصد از تولید ناخالص داخلی، ۲۳ درصد سطح اشتغال و میزان در خور توجهی از صادرات غیر نفتی مربوط به این بخش است. بر این اساس، در برنامه پنجم و ششم توسعه‌ی کشور، بر تحقق رشد سالیانه‌ی ۶/۵ درصدی در بخش کشاورزی، تامین و امنیت غذایی، خود کفایی در تولید محصولات اساسی، توسعه صادرات محصولات

کشورها ایفای نقش بازیگران نیز کاربردی‌تر و مثمر ثمرتر برای توسعه و تقویت این فعالیت‌ها در سایر بخش‌های اقتصادی باشد. به‌طور مثال در ایران، ۸۴ درصد این اکوسیستم به موسسان استارت‌آپ‌ها، ۸/۵ درصد به اعضای تیم استارت‌آپ، ۵/۶ درصد به علاقه‌مندان به کار در این حوزه و ۱/۹ درصد به سایر بازیگران (سازمان‌های دارای منابع، سرمایه‌گذاران، مراکز رشد، شتاب‌دهنده‌ها، و غیره) تعلق دارد. در حالی که در کشورهای توسعه یافته، موسسان استارت‌آپ‌ها ۳۵ درصد، بخش دولتی ۱۰ درصد، شتاب‌دهنده‌ها ۵ درصد، سرمایه‌گذاران ۱۱ درصد و شرکت‌ها ۳۹ درصد از اکوسیستم استارت‌آپی را به خود اختصاص داده‌اند که سهم عمده شرکت‌ها در این اکوسیستم نشانه بهره‌مندی آنها از ظرفیت‌ها و فرصت‌های فعالیت‌های استارت‌آپی در حل مشکلات تولیدی و خدماتی و رشد و شکوفایی صنایع است (حسینی، ۱۳۹۶).

از آنجا که مدت زیادی از فعالیت جدی کسب و کارهای نوپا در کشور نمی‌گذرد، نمی‌توان انتظار داشت تمامی این فعالیت‌ها به مرحله بلوغ یعنی اشباع در بازار برسند. در حال حاضر وضعیت استارت‌آپ‌های کشور، به این صورت است که ۱۵/۶ درصد آنها در مرحله نمونه اولیه قرار دارند، ۴۹ درصد از آنها وارد بازار شده‌اند، ۲۳/۴ درصد آنها به مرحله رشد و درآمد رسیده‌اند، ۱۱/۵ درصد آنها در بازارهای جدید گسترش یافته‌اند و تنها ۰/۵ درصد به مرحله بلوغ ورود کرده‌اند. همچنین مدت عمر بیش از ۹۰ درصد استارت‌آپ‌ها در کشور زیر سه سال است و تنها ۸ درصد استارت‌آپ‌ها عمر بالای سه سال دارند (معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی، ۱۳۹۸).

موانع و مشکلات راه اندازی و رشد کسب و کارهای نوپا و شرکت‌های دانش بنیان متعدد و متنوع است. ظهور فناوری‌های جدید و شکل‌گیری

۳) چه راهکارهایی به منظور توسعه و رشد استارت‌آپ‌ها در کشور می‌توان ارائه نمود و اولویت‌بندی آن چگونه است؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

در خصوص کسب و کارهای مختلف، تعاریف گوناگونی شده است. برخی از متخصصان (مکاری و همکاران، ۱۴۰۰؛ خالدی و همکاران، ۱۳۹۸؛ قبادی و قدرتی، ۱۳۸۹) معتقدند که اهداف برنامه‌های خدماتی حمایتی، آگاهی کارآفرینان از دانش اقتصادی، منابع مالی برای کسب و کارهای کوچک در حال ظهور، افزایش دسترسی کسب و کارهای کوچک به تکنولوژی مدرن، تسریع ساخت محل کار برای کسب و کار و توسعه روش‌هایی برای ارتباط با کسب و کارها می‌باشد.

بنا به اعتقاد Moore (۱۹۹۳)، نظام حمایتی توسعه کسب و کارهای کوچک و کارآفرینی، نظامی است که بتواند رهیافت سیستمی مؤثری را اتخاذ کند طوری که بر ارتباط بین ارائه‌دهندگان مختلف زیر ساخت‌های حمایتی موجود تاکید کند تا اندازه‌ای که به کارآفرینان کمک کند که مسیرشان را جهت دریافت خدمات صحیح و در زمان درست پیدا کنند. چنین رهیافت سیستمی به تشخیص نقص‌های موجود در زیر ساخت‌ها و رفع موثر آنها کمک می‌کند و پل ارتباطی بین کارآفرینان و مالکین کسب و کارها در یک انتها و جوامع حمایت‌کننده کارآفرینی در طرف دیگر برقرار می‌کند.

از جمله مهمترین تعاریف ارائه شده در زمینه مفاهیم زیست بوم در فضای کسب و کار، تعریف آیزنبرگ از زیست‌بوم کارآفرینی است. آیزنبرگ، زیست‌بوم (کارآفرینی) را به‌عنوان مجموعه‌ای از سازمان‌ها که با هدف کمک به کارآفرینان در راستای

کشاورزی و حفاظت از منابع طبیعی تاکید شده است (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۹).

تغییرات صورت گرفته در بازارها (جهانی شدن، رشد جمعیت، دگرگونی در بازار کار کشاورزی، امنیت غذایی، رقابتی شدن بازار)، سیاست‌های کشاورزی (حرکت به سوی کشاورزی تجاری مبتنی بر بازار) و خود جامعه (افزایش بیکاری و کم کاری، مباحث زیست محیطی، تنوع زیستی، منابع طبیعی) از عواملی هستند که ضرورت کارآفرینی در کشاورزی را بیش از پیش نمایان می‌سازند. به همان اندازه که جوامع روستایی دستخوش تغییرات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و جغرافیایی می‌گردند و صنعت کشاورزی فناورانه‌تر می‌شود، نقش استارت‌آپ‌ها در شکل‌دهی دوباره روستاها پررنگتر می‌گردد (مکاری و همکاران، ۱۴۰۰).

به همین جهت اهمیت دارد که تلاش دولت برای زمینه‌سازی مناسب در حوزه فعالیت استارت‌آپ‌های بخش کشاورزی حول دو محور کلی باشد: ۱- فراهم کردن ایجاد فرصت‌های شغلی و تنوع به فعالیت‌های کشاورزی، توسعه صادرات غیر نفتی، ارتقاء درآمد تولید کنندگان. ۲- تقویت زیر ساخت‌های تولید، تسهیل قوانین و مقررات و شرایط سرمایه‌گذاری مناسب برای آغاز و ادامه فعالیت استارت‌آپ‌ها.

از این رو، هدف اصلی این تحقیق واکاوی موانع فراروی استارت‌آپ‌های بخش کشاورزی و ارائه راهکارهایی برای توسعه آنان بود سوالات اصلی که این تحقیق سعی در پاسخگویی به آنها دارد عبارت‌اند از:

۱) وضع موجود کسب و کار استارت‌آپ‌های کشاورزی ایران چگونه است؟

۲) چه موانع و محدودیت‌هایی فضای کسب و کار استارت‌آپ‌ها را تهدید می‌کند و اولویت‌بندی آن چگونه است؟

گذراندن موفقیت آمیز کلیه مراحل فرآیند توسعه شرکت‌های نوپا، با یکدیگر تعامل و همکاری دارند، تعریف کرده است (Isenberg, 2011).

در تعریف ارائه شده توسط Merriam-Webster Dictionary (۲۰۱۸) و Graham (۲۰۱۲)، یک استارت‌آپ، به عنوان یک کسب و کار نوپا تعریف شده است. بنیان‌گذار شتاب‌دهنده معروف وای-کامبینیتور، مهمترین ویژگی یک استارت‌آپ را قابلیت رشد سریع آن می‌داند. کارآفرین معروف دره سیلیکون استیو بلنک، استارت‌آپ را سازمانی موقت می‌داند که برای یافتن یک مدل کسب و کار تکرار پذیر و مقیاس پذیر شکل گرفته است (Salamzadeh and Kesim, 2015).

مطابق نظر Mason and Brown (۲۰۱۴)، در کتاب دولت کارآفرین، که بیان می‌دارد که سیاست‌گذاری‌های آینده‌نگر دولت است که می‌تواند منجر به ظهور شرکت‌های بسیار موفق چون گوگل، اپل و غیره شود. همچنین وی بیان می‌کند که بیشتر استارت‌آپ‌های موفق آمریکا، در مراحل اولیه رشد خود از حمایت‌های دولتی بهره‌مند شده بودند. این درحالی است که مطابق با سنجش‌های سالانه‌ای که تاکنون توسط موسسه کارآفرینی صورت گرفته است، وضعیت کسب و کارهای نوپا در ایران، نه در جهان و نه در منطقه وضعیت مناسبی ندارد. در آخرین سنجش مؤسسه کارآفرینی و توسعه جهانی، رتبه ایران در میان ۱۳۰ کشور جهان، ۷۲ و در میان ۷ کشور منتخب خاورمیانه و شمال آفریقا به علاوه ترکیه، کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا رتبه هشتم را دارد (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۹).

در گزارشی که توسط مرکز توانمندسازی و تسهیل‌گری کسب و کارهای نوپا فاوا (۱۳۹۶) به منظور مقایسه وضعیت کسب و کارهای نوپا ایران با سایر کشورها تنظیم شده است، وضعیت کسب و

کارهای نوپا ایران در ابعادی چون سیاست‌های حمایتی دولتی، زیر ساخت فیزیکی، باز بودن بازار داخلی، پویایی بازار داخلی، انتقال تحقیق و توسعه، زیرساخت‌های تجاری و قانونی، آموزش کارآفرینی در دانشگاه، و برنامه‌های کارآفرینی دولت، با کشورهای چون ترکیه، برزیل، آلمان و آمریکا مورد مقایسه قرار گرفت. مطابق این گزارش نیز، ایران جایگاه مناسبی در شاخص‌های مورد بررسی در مقایسه با سایر کشورها به دست نیامد.

مجمع جهانی اقتصاد با همکاری دانشگاه استنفورد با بررسی و انجام پیمایش در بین بیش از هزار کارآفرین، محورهای اصلی زیست‌بوم کارآفرینی را شناسایی کردند که عبارتند از: حمایت‌های فرهنگی، دانشگاه‌های اصلی به عنوان کاتالیزور، تحصیل و آموزش، چارچوب قانونی و دولت، سیستم‌های پشتیبان، تأمین مالی، سرمایه انسانی و نیروی کار و در نهایت بازارهای در دسترس بودند (Drexler et al., 2014).

همچنین Isenberg (۲۰۱۱)، با توجه به زمینه و بافتی که زیست‌بوم در آن شکل می‌گیرد، ابعاد زیست‌بوم کارآفرینی را در شش دسته طبقه بندی کرد که عبارتند از: حمایت (زیرساخت‌ها، سازمان‌های غیردولتی، حمایت‌های تخصصی)، سرمایه انسانی، بازار، فرهنگ، تأمین مالی و سیاست. در تحقیق قبادی و قدرتی (۱۳۸۹)، ده حوزه حیاتی از خدمات حمایتی مورد نیاز برای کارآفرینان را در سه سال اول فعالیت مشخص نمود که در زمینه‌های زیر مشخص شده‌اند: یافتن مشتری‌های جدید، بدست آوردن سرمایه، جذب و استخدام کارکنان جدید، جذب و استخدام مدیران جدید، برخورد با مشکلات کارکنان فعلی، قیمت گذاری محصول، برنامه‌ریزی برای توسعه بازار، مدیریت مشکلات حقوقی، تعیین و حفظ کیفیت محصول و برخورد با سازمان‌های دولتی.

عبارتند از: سطح پایین سرمایه‌گذاری بر روی استارت‌آپ‌ها، کمبود نیروی انسانی متخصص و با مهارت، مشکلات فرهنگی، ضعف زیرساخت‌ها، ضعف آموزش‌های مرتبط با کارآفرینی. پژوهش دیگری در زمینه شناسایی چالش‌های زیست بوم استارت‌آپی لبنان توسط Zakharia et al. (۲۰۱۵) انجام شد. در این میان چالش‌ها به چند دسته تقسیم شدند که عبارتند از: عدم انطباق بین مهارت‌های نیروی انسانی و مهارت‌های مورد نیاز در زیست بوم، عدم دسترسی به نیروی کار متخصص و با تجربه، کمبود سرمایه برای انجام تحقیق و توسعه، ضعف بازاریابی برای ورود به بازارهای خارجی، انگیزه و علاقه پایین مردم برای حضور در زیست‌بوم، ضعف تعامل و ارتباط بین ذینفعان زیست بوم، فرآیند طولانی ثبت و راه اندازی شرکت.

بنا به اعتقاد داوری و همکاران (۱۳۹۶)، کسب و کارهای جدید کشاورزی به دلیل مزیت‌هایی که در زمینه بهره‌برداری از منابع، ساختار مالکیت و مدیریت، پیوند با بازار، قدرت جذب دانش و فناوری پیشرفته، نوآوری و توسعه زنجیره‌های کشاورزی برای رسیدن به ارزش افزوده بالا دارند، بستری مساعد برای توسعه کارآفرینی به شمار می‌روند.

به‌طورکل با توجه به چالش‌های مطرح شده می‌توان نتیجه گرفت که عمده چالش‌های پیش‌روی کسب و کارهای نو و استارت‌آپ‌ها عبارتند از: کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده، کمبود منابع مالی، ضعف زیرساخت‌ها، و مشکلات فرهنگی و آموزشی که شاید تاکنون کمتر با دید حل مشکل و ارائه راهکار در هر کدام از این حوزه‌ها به آن پرداخته شده است.

روش تحقیق

هدف از انجام این تحقیق، بررسی موانع و محدودیت‌های پیش‌روی استارت‌آپ‌ها در بخش

در پژوهشی که توسط Salmanzadeh and Kesim (۲۰۱۵) به منظور شناسایی چالش‌های استارت‌آپ‌ها در دوره‌های مختلف چرخه حیاتشان انجام دادند، مهمترین چالش‌های شناخته شده عبارت بودند از: جذب سرمایه‌گذار، تشکیل تیم و یافتن منابع انسانی توانمند برای کسب و کارهای استارت‌آپی، و عدم دسترسی به سازوکارهای حمایتی (از قبیل شتاب‌دهنده‌ها، مراکز رشد). علاوه بر این برخی از استارت‌آپ‌ها به دلیل عدم توجه به مولفه‌های محیطی با شکست روبرو شدند. از جمله مسائل محیطی قابل ذکر، می‌توان به محدودیت‌های بازار این دسته از شرکت‌ها و روندهای موجود اشاره کرد (عبدالمهی و همکاران، ۱۳۹۹).

در مطالعه‌ای که اتاق بازرگانی و صنعت هندوستان^۱ انجام داده است، استارت‌آپ‌های زیست بوم هند با چالش‌های متعددی روبرو هستند که مهمترین آنها عبارتند از: کمبود نیروی انسانی، ضعف در جذب سرمایه، مشکلات مربوط به مقیاس پذیری استارت‌آپ‌ها و همچنین استراتژی خروج آنها (FICCI, 2016).

در پژوهشی که توسط Aleisa (۲۰۱۳)، در مورد زیست بوم‌های دره سیلیکون، تورنتو و مسکو انجام داد به این نتیجه رسید که به صورت کلی استارت‌آپ‌ها در هر یک از زیست بوم‌های مذکور با چالش‌های خاصی روبرو هستند. در این میان مهمترین چالش‌های مطرح شده عبارتند از: کمبود نیروی انسانی توانمند، کمبود منابع مالی، عدم توازن منابع در مراحل مختلف توسعه استارت‌آپ‌ها و کمبود فرصت‌های خروج از کسب و کار. همچنین در تحقیق انجام شده توسط Kruger and Cacioppe (۲۰۱۴) بر روی زیست بوم استارت‌آپی استرالیا انجام دادند به این نتیجه رسیدند که مهمترین چالش‌های این زیست بوم

مورد از ملزومات "تخصص" را برآورده کنند: (۱) دانش و تجربه در مورد موضوعات مورد بررسی، (۲) ظرفیت و تمایل به مشارکت، (۳) زمان کافی برای شرکت در مطالعه دلفی و (۴) مهارت‌های ارتباطی مؤثر (Adler and Ziglio, 1996).

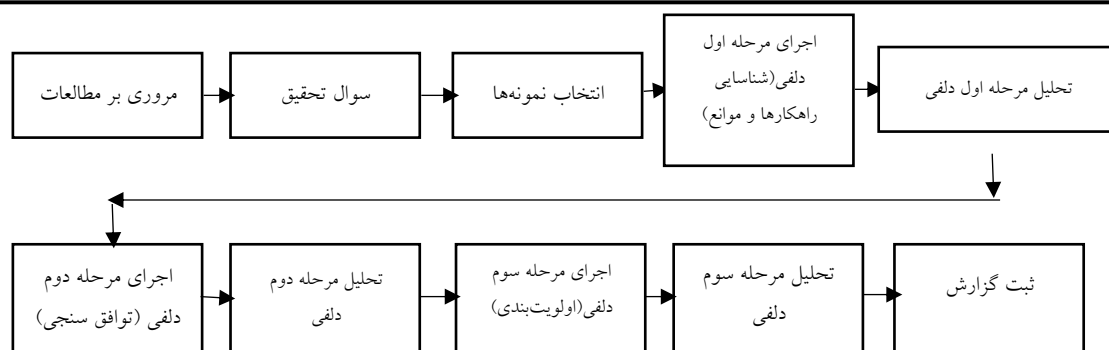
این روش حداقل در قالب سه مرحله انجام می‌شود. در مرحله اول، دو سؤال باز با عنوان "موانع و چالش‌های پیش روی گسترش کسب و کارهای نوپا در بخش کشاورزی کدامند؟"، و "راهکارهای توسعه کسب و کارهای نوپا در بخش کشاورزی چیست"، از پاسخگویان (اعضای جامعه آماری) پرسیده شد. در مرحله دوم دلفی، مواردی که در مرحله اول از پاسخگویان گردآوری شد، پس از حذف مواردی که کمتر از ۸۰ درصد توافق در مورد آن وجود داشت، به دست آمد (Roberts, 2004). در مرحله سوم دلفی، از پاسخگویان خواسته شد تا نظرات خود را در مورد هر یک از گویه‌ها در قالب طیف لیکرت پنج قسمتی (۱= کاملاً مخالفم، ۲= مخالفم، ۳= بی نظرم، ۴= موافقم، و ۵= کاملاً موافقم) به منظور اولویت‌بندی موارد شناخته شده، بیان نمایند. در این مرحله همچنین، توافق‌سنجی به منظور تعیین سطوح موافقت و مخالفت نظر خبرگان نسبت به هر کدام از موارد مطرح شده در تحقیق انجام شد.

متاسفانه کنترل روایی و پایایی دلفی آسان نیست (Chas and Bryan, 1998). با این وجود با توجه به اینکه اعضای جامعه آماری، نماینده گروه یا حوزه دانش مورد نظر باشند، اعتبار محتوی تضمین می‌شود. (Turoff and Linstone, 2008). مراحل انجام روش دلفی در شکل (۱) مشخص شده است.

کشاورزی می‌باشد. برای این منظور، ابتدا وضع موجود کسب و کار استارت‌آپ‌های کشاورزی از دیدگاه صاحبان این‌گونه کسب و کارها مطابق گزارش دریافتی از دفتر طرح کسب و کارهای نوپا وزارت جهاد کشاورزی (۴۲ نفر از مدیران استارت‌آپی فعال در حوزه کشاورزی در سراسر کشور) از طریق پیمایش و با کمک پرسشنامه محقق‌ساخته به دست آمد. در این بخش سوالاتی از قبیل محور اصلی درآمدزایی استارت‌آپ، مهمترین روش تامین مالی و میزان استفاده از حمایت‌های دولتی مورد سوال قرار گرفت. همچنین به منظور شناسایی، موانع و چالش‌های پیش روی گسترش کسب و کارهای نوپا در بخش کشاورزی و شناسایی راهکارهای توسعه کسب و کارهای نوپا و راهکارهای تامین سرمایه، از روش تحقیق کیفی دلفی^۱ استفاده شد. روش دلفی یکی از راه‌های کسب دانش گروهی به شمار می‌رود و فرآیندی دارای ساختار برای پیش‌بینی و کمک به تصمیم‌گیری در تحقیقات پیمایشی، جمع‌آوری اطلاعات و در نهایت اجماع گروهی است (Kennedy, 2004). در حالی که اکثر پیمایش‌ها، سعی در پاسخ به سؤال چه هست دارند، دلفی به سؤالات چه می‌تواند/چه باید باشد، پاسخ می‌دهد (Powell, 2003).

هدف اصلی تکنیک دلفی، دستیابی به اجماع گروهی از خبرگان کلیدی با نظرات متفاوت است بدون آنکه از وجود هم اطلاع داشته باشند. جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از پرسشنامه الکترونیک و با کمک مدیران استارت‌آپ‌های حوزه کشاورزی که طی دو سال اخیر اقدام به ایجاد کسب و کار نوپا کرده بودند، انجام شد (N=42). شرکت‌کنندگان دلفی باید چهار

شکل ۱- مراحل انجام روش دلفی

یافته‌ها

الف) اصلی‌ترین روش درآمد زایی استارت‌آپ‌ها: مطابق دیدگاه اکثریت مدیران استارت آپی (۴۰/۵ درصد)، فروش محصول، اصلی‌ترین روش درآمدزایی استارت‌آپ، معرفی شد. دومین منبع درآمدزایی استارت‌آپ‌ها دریافت حق کمیسیون بود (با میانگین ۳۵/۷) و سومین منبع درآمدزایی حق لیسانس/مجوز (۲۴ درصد) بود (جدول ۱).

یافته‌های حاصل از انجام این تحقیق در سه بخش بررسی وضع موجود کسب و کار استارت‌آپ‌های کشاورزی، موانع و چالش‌ها و راهکارها به شرح ذیل قابل ارائه است:

بررسی وضع موجود کسب و کارهای استارت‌آپ‌های کشاورزی

جدول ۱- اصلی‌ترین مدل درآمد زایی استارت آپ‌های کشاورزی (N= ۴۲)

رتبه	درصد	فراوانی	مدل‌های درآمد زایی
۱	۴۰/۵	۱۷	فروش محصول
۲	۳۵/۷	۱۵	دریافت حق کمیسیون
۳	۲۳/۸	۱۰	حق لیسانس/مجوز
۴	۰	۰	تبلیغات
۴	۰	۰	دریافت حق عضویت
۴	۰	۰	سایر
	۱۰۰	۴۲	مجموع

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۲- مهمترین روش‌های تامین مالی استارت آپ (N= ۴۲)

درصد	تعداد	مهمترین روش‌های تامین مالی
۵۷	۲۴	شخصی
۱۶	۷	شتاب دهنده‌ها
۱۴	۶	تامین مالی جمعی
۱۱	۵	دوستان و خانواده
۰	۰	سرمایه گذاران خطر پذیر
۰	۰	وام‌های بانکی
۱۰۰	۴۲	مجموع

منبع: یافته‌های تحقیق

ب) مهمترین روش‌های تامین مالی استارت‌آپ‌ها: بنا به اعتقاد مدیران و صاحبان کسب و کارهای کشاورزی، مهمترین روش تامین مالی اکثریت استارت‌آپ‌ها (۵۷ درصد) شخصی گزارش شده است. دریافت کمک از شتاب‌دهنده‌ها و تامین مالی جمعی نیز جزء سایر روش‌های تامین مالی استارت‌آپ‌ها بیان شد (جدول ۲).

جدول ۳- میزان استفاده استارت‌آپ شما از حمایت‌های دولتی (N= ۴۲)

تعداد	درصد	میزان استفاده از استارت‌آپ‌ها از حمایت‌های دولتی
۰	۰	خدمات مرتبط با شرکت‌های دانش بنیان
۰	۰	تسهیل قوانین و مقررات
۰	۰	کاهش مالیات
۰	۰	حمایت از تحقیق و توسعه
۰	۰	دسترسی به زیر ساخت‌های ارتباطی و اطلاعاتی
۴۲	۱۰۰	هیچ حمایتی دولتی و غیر دولتی دریافت نکرده‌ام
۴۲	۱۰۰	مجموع

منبع: یافته‌های تحقیق

ج) میزان استفاده استارت‌آپ‌ها از حمایت‌های دولتی: مطابق نتایج به دست آمده در جدول (۳)، تقریباً تمامی صاحبان کسب و کارهای نوپا در کشور، اظهار داشته‌اند که برای آغاز فعالیت‌های کارآفرینانه خود، از هیچ حمایت دولتی استفاده نکرده‌اند (جدول ۳). موانع و محدودیت‌های پیش روی رشد و توسعه اکوسیستم کارآفرینی کشاورزی ایران: مطابق نتایج به دست آمده در جدول (۴)، تمامی اعضای جامعه آماری، قوانین و مقررات حاکم، زیاد بودن نقش دولت در بازار، مشکل دسترسی به داده‌های اولیه، شفاف نبودن بازار سرمایه و مجوزهای متعدد را به عنوان موانع و محدودیت‌های پیش روی رشد و توسعه اکوسیستم کارآفرینی کشاورزی معرفی نمودند.

جدول ۴- موانع و محدودیت‌های پیش روی رشد و توسعه استارت‌آپ‌های کشاورزی (N= ۴۲)

ردیف	موانع و محدودیت‌های پیش روی رشد و توسعه اکوسیستم کارآفرینی کشاورزی ایران	تعداد پاسخ‌دهندگان
۱	قوانین و مقررات حاکم	۲۰
۲	زیاد بودن نقش دولت در بازار	۲۰
۳	مشکل دسترسی به داده‌های اولیه برای متولیان استارت آپ	۲۰
۴	شفاف نبودن بازار سرمایه	۲۰
۵	مجوزهای متعدد و نبود راهنمای دریافت صدور آن	۲۰
۶	همکاری ضعیف کشاورزان با استارت‌آپ‌ها به دلیل فقدان آشنایی و اعتماد کم	۱۸
۷	حمایت کم سرمایه داران از استارت‌آپ‌ها به دلیل شناخت کم	۱۸
۸	شفاف نبودن سیاست‌های دولت در خصوص آینده بازار کشاورزی	۱۷
۹	جوان بودن اکوسیستم‌های کارآفرینی کشاورزی و نبود تجربه کافی	۱۶
۱۰	هزینه بالای ارسال مرسولات از شهرستان‌ها	۱۴
۱۱	هزینه‌های اولیه برای تهیه فضای کار و تجهیزات	۱۴
۱۲	کمبود شتاب دهنده تخصصی در حوزه کشاورزی	۱۲
۱۳	کم بودن رویدادهای تخصصی کشاورزی و معرفی کم استارت‌آپ‌ها به سرمایه گذاران	۱۰
۱۴	تحریم‌های بین المللی و محدود شدن نوآوری‌ها	۵
۱۵	شناخت کم مقامات و مدیران دولتی از ظرفیت‌های استارت‌آپ‌های کشاورزی	۴

منبع: یافته‌های تحقیق

داده‌های اولیه (با میانگین ۴/۲۵)، رتبه‌های اول تا سوم مشکلات و موانع توسعه اکوسیستم‌های کارآفرینی کشاورزی را به خود اختصاص دادند (جدول ۵).

نتایج رتبه‌بندی موانع و محدودیت‌های شناخته شده نیز مشخص نمود که از دید فعالان کسب و کارهای نوپا در بخش کشاورزی، قوانین و مقررات حاکم (با میانگین ۴/۴۵)، وجود مجوزهای متعدد و نبود راهنما (با میانگین ۴/۳۰) و مشکل دسترسی به

جدول ۵- رتبه‌بندی موانع و محدودیت‌های پیش‌رشد و توسعه استارت‌آپ‌های کشاورزی (N= ۴۲)

رتبه	انحراف معیار	میانگین*	موانع و محدودیت‌های پیش‌رشد و توسعه اکوسیستم کارآفرینی کشاورزی ایران
۱	۰/۷۶	۴/۴۵	قوانین و مقررات حاکم
۲	۰/۸۰	۴/۳۰	مجوزهای متعدد و نبود راهنمای دریافت صدور آن
۳	۰/۸۵	۴/۲۵	مشکل دسترسی به داده‌های اولیه برای متولیان استارت‌آپی
۴	۰/۷۴	۴/۱۵	شفاف نبودن بازار سرمایه
۵	۰/۸۱	۴/۱۵	شفاف نبودن سیاست‌های دولت در خصوص آینده بازار کشاورزی
۶	۰/۸۵	۴/۱۰	شناخت کم مقامات و مدیران دولتی از ظرفیت‌های استارت‌آپ‌های کشاورزی
۷	۱/۰۲	۴/۱۰	زیاد بودن نقش دولت در بازار
۸	۰/۸۸	۳/۹۵	همکاری ضعیف کشاورزان با استارت‌آپ‌ها به دلیل فقدان آشنایی و اعتماد کم
۹	۱/۱۶	۳/۹۰	حمایت کم سرمایه‌داران از استارت‌آپ‌ها به دلیل شناخت کم
۱۰	۰/۸۱	۳/۸۵	کم بودن رویدادهای تخصصی کشاورزی و معرفی کم استارت‌آپ‌ها به سرمایه‌گذاران
۱۱	۱/۱۴	۳/۶۰	هزینه بالای ارسال مرسولات از شهرستان‌ها
۱۲	۱/۰۵	۳/۴۰	هزینه‌های اولیه برای تهیه فضای کار و تجهیزات
۱۳	۰/۹۲	۳/۳۰	جوان بودن اکوسیستم‌های کارآفرینی کشاورزی و نبود تجربه کافی
۱۴	۱/۲۲	۳/۳۰	تحریم‌های بین‌المللی و محدود شدن نوآوری‌ها
	۵۵/۰	۳/۸۷	مجموع

* ۱= خیلی کم؛ ۲= کم؛ ۳= متوسط؛ ۴= زیاد؛ ۵= خیلی زیاد

منبع: یافته‌های تحقیق

سرمایه، وجود مجوزهای متعدد، و شناخت کم مدیران دولتی از ظرفیت‌های استارت‌آپ‌ها به عنوان موانع و چالش‌های اصلی توسعه اکوسیستم کارآفرینی کشاورزی است، وجود داشت (جدول ۶).

نتایج توافق‌سنجی موانع و چالش‌های اکوسیستم کارآفرینی کشاورزی نیز نشان دادند که موافقت حدود ۸۰ درصدی بین اعضای جامعه مورد مطالعه نسبت به این که قوانین و مقررات حاکم، شفاف نبودن بازار

جدول ۶- سطح موافقت نسبت به موانع و محدودیت‌های پیش‌رشد و توسعه استارت‌آپ‌های کشاورزی (N= ۴۲)

سطح موافقت	موانع و محدودیت‌های پیش‌رشد و توسعه اکوسیستم کارآفرینی کشاورزی ایران
۸۵	قوانین و مقررات حاکم
۸۰	شفاف نبودن بازار سرمایه
۸۰	مجوزهای متعدد و نبود راهنمای دریافت صدور آن
۸۰	شناخت کم مقامات و مدیران دولتی از ظرفیت‌های استارت‌آپ‌های کشاورزی
۷۵	زیاد بودن نقش دولت در بازار
۷۵	مشکل دسترسی به داده‌های اولیه برای متولیان استارت‌آپی
۷۵	شفاف نبودن سیاست‌های دولت در خصوص آینده بازار کشاورزی
۷۰	همکاری ضعیف کشاورزان با استارت‌آپ‌ها به دلیل فقدان آشنایی و اعتماد کم
۷۰	کم بودن رویدادهای تخصصی کشاورزی و معرفی کم استارت‌آپ‌ها به سرمایه‌گذاران
۶۵	حمایت کم سرمایه‌داران از استارت‌آپ‌ها به دلیل شناخت کم
۵۰	جوان بودن اکوسیستم‌های کارآفرینی کشاورزی و نبود تجربه کافی
۵۰	هزینه بالای ارسال مرسولات از شهرستان‌ها
۵۰	تحریم‌های بین‌المللی و محدود شدن نوآوری‌ها
۴۵	هزینه‌های اولیه برای تهیه فضای کار و تجهیزات
۴۵	کمبود شتاب‌دهنده تخصصی در حوزه کشاورزی

منبع: یافته‌های تحقیق

نمودند. ایجاد مراکز نوآوری و شتاب‌دهنده‌های تخصصی کشاورزی و وجود بنگاه‌های اقتصادی برای سرمایه‌گذاری بر روی استارت‌آپ‌ها، جزء سایر راهکارهای معرفی شده از سوی صاحبان این گونه کسب و کارها، بود.

راهکارهای توسعه کیفی و کمی کسب و کارهای نوپا در بخش کشاورزی: مطابق یافته‌های به دست آمده در جدول (۷)، ۹۰ درصد فعالان استارت‌آپی در حوزه کشاورزی، تسهیل و شفاف‌سازی دریافت مجوزها را به عنوان راهکار توسعه کیفی و کمی اینگونه کسب و کارها در حوزه کشاورزی معرفی

جدول ۷- راهکارهای توسعه کیفی و کمی رشد و توسعه استارت‌آپ‌های کشاورزی (N= ۴۲)

ردیف	راهکارهای توسعه کیفی و کمی کسب و کارهای نوپا در بخش کشاورزی	تعداد پاسخ‌دهندگان
۱	تسهیل و شفاف سازی برای دریافت مجوزها	۱۸
۲	ایجاد مراکز نوآوری و شتاب دهنده‌های تخصصی کشاورزی	۱۷
۳	وجود بنگاه‌های اقتصادی برای سرمایه گذاری ریسک پذیر بر روی استارت‌آپ‌ها	۱۵
۴	آموزش مدیران میانی و کارمندان رده پایین مراکز کشاورزی در خصوص مفاهیم استارت آپی	۱۲
۵	تسهیل دسترسی به زیر ساخت‌هایی همچون پست	۱۱
۶	ایجاد مبادی معرفی کسب و کارهای کشاورزی از طریق نهادهای متصدی	۹
۷	ایجاد شبکه های ارتباطی بین استارت‌آپ‌ها و کشاورزان و افراد مرتبط	۸
۸	وجود مشاور در بخش مالی و حقوقی	۵
۹	برگزاری رویدادهای تخصصی حوزه کشاورزی	۳
۱۰	ارائه تسهیلات مناسب برای تبلیغات و بازاریابی محصولات	۲

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۸- رتبه‌بندی راهکارهای توسعه کیفی و کمی رشد و توسعه استارت‌آپ‌های کشاورزی (N= ۴۲)

رتبه	انحراف معیار	میانگین*	راهکارهای توسعه کیفی و کمی کسب و کارهای نوپا در بخش کشاورزی
۱	۰/۶۸	۴/۵۵	ایجاد شبکه های ارتباطی بین استارت‌آپ‌ها و کشاورزان و افراد مرتبط
۲	۰/۸۱	۴/۳۷	وجود بنگاه‌های اقتصادی برای سرمایه گذاری ریسک پذیر بر روی استارت‌آپ‌ها
۳	۰/۸۰	۴/۳۵	تسهیلات آسان برای تبلیغات و بازاریابی محصولات
۴	۰/۸۰	۴/۳۰	تسهیل و شفاف سازی برای دریافت مجوزها
۵	۰/۹۵	۴/۲۰	آموزش مدیران میانی و کارمندان رده پایین مراکز کشاورزی در خصوص مفاهیم استارت‌آپی
۶	۰/۹۱	۴/۱۰	ایجاد مبادی معرفی کسب و کارهای کشاورزی از طریق نهادهای متصدی
۷	۱/۱۲	۴/۰۰	وجود مشاور در بخش مالی و حقوقی
۸	۰/۸۲	۳/۹۵	ایجاد مراکز نوآوری و شتاب دهنده‌های تخصصی کشاورزی
۹	۱/۲۰	۳/۹۰	تسهیل دسترسی به زیر ساخت‌هایی همچون پست
۱۰	۰/۹۲	۳/۷۰	برگزاری رویدادهای تخصصی حوزه کشاورزی
	۰/۶۵	۴/۱۴	مجموع

* ۱= خیلی کم؛ ۲= کم؛ ۳= متوسط؛ ۴= زیاد؛ ۵= خیلی زیاد

منبع: یافته‌های تحقیق

(۴/۵۵)، وجود بنگاه‌های اقتصادی برای سرمایه‌گذاری (با میانگین ۴/۳۷)، و تسهیلات آسان برای تبلیغات و بازاریابی محصولات (با میانگین ۴/۳۵)، رتبه‌های اول

نتایج رتبه‌بندی راهکارهای توسعه کیفی و کمی رشد و توسعه استارت‌آپ‌های کشاورزی نشان دادند که ایجاد شبکه‌های ارتباطی بین استارت‌آپ‌ها (با میانگین

دریافت مجوزها، وجود بنگاه‌های اقتصادی برای سرمایه‌گذاری، وجود بنگاه‌های اقتصادی برای سرمایه‌گذاری و تسهیلات آسان برای تبلیغات و بازاریابی محصولات داشت. همچنین در مورد ایجاد مراکز نوآوری و شتاب‌دهنده‌های تخصصی کشاورزی، آموزش مدیران میانی و کارمندان رده پایین مراکز کشاورزی در خصوص مفاهیم استارت‌آپی، ایجاد مبادی معرفی کسب و کارهای کشاورزی از طریق نهادهای متصدی، توافق حدود ۷۵ درصدی وجود داشت (جدول ۹).

تا سوم را به خود اختصاص داد. همچنین ایجاد مراکز نوآوری و شتاب‌دهنده‌های تخصصی کشاورزی (با میانگین ۳/۹۵)، تسهیل دسترسی به زیرساخت‌ها (با میانگین ۳/۹۰) و برگزاری رویدادهای تخصصی حوزه کشاورزی (با میانگین ۳/۷۰) رتبه‌های آخر را به خود اختصاص دادند (جدول ۸).

نتایج موافقت‌سنجی اعضای جامعه آماری نسبت به راهکارهای معرفی شده نشان از موافقت ۹۰ درصدی در ایجاد شبکه‌های ارتباطی بین استارت‌آپ‌ها و موافقت ۸۰ درصدی در مورد تسهیل و شفاف‌سازی

جدول ۹- سطح موافقت راهکارهای توسعه کیفی و کمی رشد توسعه استارت‌آپ‌های کشاورزی (N=۴۲)

سطح موافقت	راهکارهای توسعه کیفی و کمی کسب و کارهای نوپا در بخش کشاورزی
۹۰	ایجاد شبکه‌های ارتباطی بین استارت‌آپ‌ها و کشاورزان و افراد مرتبط
۸۰	تسهیل و شفاف‌سازی برای دریافت مجوزها
۸۰	وجود بنگاه‌های اقتصادی برای سرمایه‌گذاری ریسک‌پذیر بر روی استارت‌آپ‌ها
۸۰	تسهیلات آسان برای تبلیغات و بازاریابی محصولات
۷۵	ایجاد مراکز نوآوری و شتاب‌دهنده‌های تخصصی کشاورزی
۷۵	آموزش مدیران میانی و کارمندان رده پایین مراکز کشاورزی در خصوص مفاهیم استارت‌آپی
۷۵	ایجاد مبادی معرفی کسب و کارهای کشاورزی از طریق نهادهای متصدی
۶۵	وجود مشاور در بخش مالی و حقوقی
۶۰	تسهیل دسترسی به زیرساخت‌هایی همچون پست
۶۰	برگزاری رویدادهای تخصصی حوزه کشاورزی

منبع: یافته‌های تحقیق

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

اتخاذ یک رویکرد نظام‌مند و جامع است، به طوری که هر کشوری بتواند با بهره‌برداری از پتانسیل‌ها و فرصت‌های موجود در محدوده جغرافیایی خود، فرصت‌های کارآفرینانه مختلف ایجاد کند. بنابراین هر کشوری بر پایه شرایط اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی و موقعیت جغرافیایی خود، می‌تواند کسب و کارهای نوپا متفاوتی را داشته باشد (مکاری و همکاران، ۱۴۰۰، عزیزاده و همکاران، ۱۳۹۹). در این راستا و با توجه به نتایج به دست آمده از تحقیق می‌توان بیان نمود که اصلی‌ترین منبع درآمد

هدف اصلی از انجام این پژوهش، واکاوی موانع فراروی استارت‌آپ‌های بخش کشاورزی و ارائه راهکارهایی برای توسعه آنان بود که روش دلفی برای رسیدن به آن انتخاب شد. استارت‌آپ‌ها با وجود اهمیت قابل توجهی که در اقتصاد کشورهای مختلف دارند، همواره با چالش‌های متعددی در محیط فعالیت خود روبرو هستند. از آنجایی که این دسته از سازمان‌ها با بازیگران مختلفی در محیط اطراف خود تعامل داشته و بر آنها تاثیر می‌گذارند و تاثیر نیز می‌پذیرند، بنابراین شناسایی چالش‌ها و موانع رشد و توسعه آنها مستلزم

پژوهش علیزاده و همکاران (۱۳۹۹) هم راستا بود. این امر مستلزم اصلاح قوانین و مقررات موجود و کاهش تصدی گری دولتی، بخصوص در امور سود آوری است که بخش خصوصی را ترغیب برای ورود به این گونه بازارها بکند.

مشکل دیگر، دسترسی به داده‌های اولیه و مورد نیاز از بازار، برای شکل گیری اینگونه کسب و کارها و شفاف نبودن بازار سرمایه است. مشکلاتی که می‌تواند ریسک ورود به این مشاغل را برای صاحبان سرمایه‌های کوچک و متوسط با مشکل مواجه کند همانطور که این عوامل باعث کوتاه شدن عمر شکل گیری استارت‌آپ‌ها در ایران شده است. این بخش از نتایج با نتایج پژوهش عبداللهی و همکاران (۱۳۹۹) هم راستا بود.

مهم‌ترین راهکارهای پیشنهاد شده در این تحقیق از سوی صاحبان استارت‌آپ‌ها را می‌توان به تسهیل و شفاف‌سازی فرآیند دریافت مجوزهای کسب و کار از سوی دولت، ایجاد و حمایت از مراکز نوآوری و شتاب‌دهنده‌ها به عنوان پشتیبانی برای کسب و کارهای نوپا، وجود بنگاه‌های اقتصادی برای سرمایه‌گذاری و تسهیل دسترسی ارزان و آسان به زیرساخت‌ها بود. در تحقیق (عبداللهی و همکاران، ۱۳۹۹؛ خالدی و همکاران، ۱۳۹۹) نیز به این موارد به عنوان راهکار تسهیل کسب و کارهای نوپا اشاره شده است. با توجه به چالش‌ها و راهکارهای شناسایی شده در تحقیق در جهت توسعه کسب و کارهای نوپا می‌توان پیشنهادهای زیر را در راستای بهبود شرایط کاری استارت‌آپ‌ها بدین شرح اشاره نمود:

۱- توسعه کسب و کارهای نوپا و کارآفرینی، صرفاً با تدوین قوانین و برنامه‌های فوریت‌دار و بدون نگاه اکوسیستمی، عدم توسعه نظام مالی و بازارها، سرمایه انسانی، ارتقاء سطح فرهنگی و انواع حمایت‌ها شکل نخواهد گرفت. توسعه این نظام‌ها

استارت‌آپ‌ها از فروش محصولات بوده و کمتر در حوزه تولیدی و فناوری فعالیت داشتند. این امر نشان‌دهنده این مطلب است که فروش محصول، از نظر صاحبان کسب و کارهای نوپا، بهترین شیوه سرمایه‌گذاری با توجه به شرایط حاکم بر کشور بوده است. صاحبان کسب و کارهای نوپا، اعتقاد داشتند که ورود به حوزه‌های تولیدی و فناوری با توجه به سرمایه‌های کم و متوسط اینگونه مشاغل و شرایط بی‌ثبات بازار، از ریسک بالایی برخوردار است. این بخش از نتایج با نتایج پژوهش حسینی (۱۳۹۶) هم راستا بود. لذا نقش حمایتی دولت برای گسترش کسب و کارهای فعال در حوزه‌های تولید و فناوری از طریق اصلاح قوانین و مقررات موجود، اصلاح نظام پرداخت‌ها، و حمایت از ثبات قیمت‌ها در بازار، می‌تواند برای اینگونه مشاغل، بسیار گره‌گشا باشد. تقریباً تمامی صاحبان استارت‌آپ‌ها که مخاطب تحقیق بودند بیان نمودند با سرمایه شخصی آغاز به کسب و کار نو کرده‌اند و از هیچ حمایت مالی دولتی کمک نگرفته‌اند. این امر شاید یکی از دلایل کوتاه شدن عمر استارت‌آپ‌ها در کشور ما باشد چرا که وجود حمایت‌های مالی و بازپرداخت‌های مناسب، فرصت رشد و توسعه را برای اینگونه کسب و کارها فراهم می‌آورد. این بخش از نتایج پژوهش حسینی (۱۳۹۶) و خالدی و همکاران (۱۳۹۹) هم راستا بود.

مهم‌ترین مشکلات مربوط به استارت‌آپ‌ها، مربوط به قوانین و مقررات حاکم و دست و پا گیر برای صاحبان اینگونه مشاغل است. همچنین دولتی بودن بازارهای داخلی که شرایط رقابتی را برای اینگونه کسب و کارهای کوچک با مشکل مواجه می‌کند. فراهم کردن فرصت ورود بخش خصوصی به اینگونه کسب و کارها، می‌تواند هم سرمایه لازم را تامین نماید و هم فضای رقابتی را بین بخش‌های مختلف تولیدی ایجاد نماید. این بخش از نتایج با نتایج

سرمایه‌گذاری و تدوین و نظارت بر اجرای بخشنامه‌های مورد نیاز برای تعمیق سرمایه‌گذاری جسورانه در نظام تأمین مالی ضروری است.

۳- دولت می‌تواند با اعمال معافیت‌های مالیاتی برای استارت‌آپ‌های نوپا، مشوقی برای سرمایه‌گذاری فعالان استارت‌آپی باشد.

تقدیر و تشکر

این مقاله حاصل طرح پژوهشی در سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی می‌باشد و با همکاری این سازمان جمع‌آوری و تهیه شده است.

با کاهش نقش دولت، استفاده بیشتر از مشارکت بخش خصوصی، نهادها و سایر بازیگران امکان‌پذیر خواهد بود.

۲- در حوزه تأمین مالی، تداوم توجه به تأمین منابع مالی دولتی برای پاسخگویی به پتانسیل رو به افزایش استارت‌آپ‌ها در قوانین بودجه سنواتی، تصویب ضوابط و مقررات لازم برای ارزش‌گذاری دارایی‌های نامشهود توسط وزارت اقتصاد و امور دارایی از اهمیت زیادی برخوردار است. همچنین تدوین قوانین لازم برای موضوع ادغام و اکتساب و انحلال و ورشکستگی استارت‌آپ‌ها با هدف توسعه

منابع

- حسینی، ف. ۱۳۹۶. بررسی وضعیت استارت‌آپ‌ها و نقش آنها در ایجاد اشتغال. قابل دسترس در <http://www.irinnewss.ir>
- خالدی، آ.، عبدللهی نسب، ع.، رسولیان، پ.، اسدی فرد، ر. ۱۳۹۹. شناسایی چالش‌ها و راهکارهای همکاری استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های بزرگ. چهارمین کنفرانس ملی کارآفرینی. دانشگاه صنعتی شریف: تهران.
- داوری، ع.، سفیدبری، ل.، و باقری صاد، و. ۱۳۹۶. عوامل اکوسیستم کارآفرینی ایران بر اساس مدل آیزنبرگ. فصلنامه توسعه کارآفرینی، ۱۰ (۱): ۱۲۰-۱۰۰.
- عبدللهی نسب، ع.، اسدی فرد، ر.، خالدی، آ.، صفوی جهرمی، گ. ۱۳۹۹. تبیین چالش‌های زیست بوم کسب و کارهای نوآورانه در ایران با تأکید بر نقش دولت. ۱۶ امین کنفرانس بین‌المللی مدیریت: تهران.
- علیزاده، ن.، نیکویی، ع.، مختاری، ح.ر.، و جمشیدی، ا. ۱۳۹۹. بررسی وضعیت اکوسیستم کارآفرینی کشاورزی در ایران. گزارش نهایی پروژه تحقیقاتی سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.
- قبادی، ا.، و قدرتی، ا. ۱۳۸۹. موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی در ایران. پروژه تحقیقاتی سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.
- مرکز توانمندسازی و تسهیل‌گری کسب و کارهای نوپا فاوا. (۱۳۹۶). قابل دسترس در <https://evand.com/organizations/ictstartups>
- معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی. ۱۳۹۸. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. ۲۳-۱.
- مکاری، ه.، میرعرب بایگی، س.ع.، آذریون، آ. ۱۴۰۰. بررسی نقش ویژگی‌های دارایی، کارآفرین و اطلاعات در تحلیل ساختار مالی استارت‌آپ‌ها. فصلنامه علمی پژوهشی دانش سرمایه‌گذاری، ۱۰ (۳۷): ۳۷۱-۳۳۵.
- Adler, M., and Ziglio, E. 1996. Gazing into the oracle: The Delphi method and its application to social policy and public health. Jessica Kingsley Publishers.
- Aleisa, E. 2013. Startup ecosystems: Study of the ecosystems around the world: Focusing on Silicon Vally and Moscow. Available at: <http://www.janrecker.com/wpcontent/>
- Chas, C. and Bryan, G. 1998. Utilizing the Delphi technique in policy discussion: a case study of a privatized utility in Britain. Public Administration, 76 (3): 431-49.
- Drexler, M., Eltogy, M., Foster, G., Shimizu, C., Ciesinski, S., Davila, A., and McLenithan, M. 2014. Entrepreneurial ecosystems around the globe and early-stage company growth dynamics. Paper presented at the World Economic Forum, Geneva, Switzerland.

- FICCI. 2016. Developing a startup ecosystem: Lessons from the UK. Available at: <http://ficci.in/spdocument/20863/FICCI%20UK%20Startup%20Ecosystem%20Report%20-%20Final.pdf>.
- Graham, P. 2012. Startup=Growth. Available at: <http://www.paulgraham.com/growth.html>.
- Isenberg, D. 2011. Introducing the Entrepreneurship Ecosystem: Four Defining Characteristics. Available at: <https://www.forbes.com/sites/danisenberg/2011/05/25/introducing-the-entrepreneurship>.
- Kennedy, H.P. 2004. Enhancing Delphi research: Methods and results. *Journal of Advance Nurses*, 45(5): 504-511.
- Kruger, M., and Cacioppe, J. 2014. Startup Ecosystem Report South East Queensland. Available at: <http://www.boundlss.com/blog/seq>
- Mason, C., and Brown, R. 2014. Entrepreneurial Ecosystems and Growth Oriented Entrepreneurship. OECD. Available at: <https://www.oecd.org/cfe/leed/Entrepreneurial-ecosystems.pdf>.
- Moore, J.F. 1993. Predators and Prey: A New Ecology of Competition. *Harvard Business Review*, 71(3): 75-86.
- Merriam-Webster Dictionary. 2018. Definition of start-up. Available at: <https://www.merriamwebster.com/dictionary/start-up>.
- Powell, C. 2003. The Delphi technique: Myths and realities. *Journal of Advance Nurses*, 41(4): 376-382.
- Roberts, T., and James, E. 2004. Characteristics of effective agriculture teachers. *Journal of Agricultural Education*, 45(4): 82-95.
- Salamzadeh, A., and Kesim, H.K. 2015. Startup Companies: Life Cycle and Challenges. Paper presented at the International Conference on Employment, Education and Entrepreneurship (EEE). Belgrade, Serbia.
- Turoff, M. and Linstone, HA. 2008. The Delphi method: techniques and applications. Available at: <http://is.njit.edu/pubs/delphibook>.
- Zakharia, T., Achkar, R., and Mourad, M. 2015. Lebanon's Startup Ecosystem Roadmap: Challenges, Opportunities and International Best Practices. Available at: <https://www.slideshare.net/TamaraZakharia/lebanons-startup-ecosystem-roadmap-2015-58464550>.